# PRACTICA PELERINAJULUI ÎN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ (CU UN STUDIU DE CAZ)

**Mirel BĂNICĂ**

Academia Română, filiala Iaşi, ROMÂNIA
Bursier postdoctoral, POSDRU 56 815
"Societatea bazată pe cunoaştere"

**The Practice of Pilgrimage in the Contemporary Romania. A Study Case**

***Abstract***

The principal objective of the article is to describe the orthodox practice of pilgrimage in Romania as a whole, as it has developed after 1989, after the fall of communism, when the Orthodox Church has become free to express itself in the public. The article shows how the pilgrimage is reflected in the specialized literature in the area of socio-anthropology of religions, as well as the main epistemological and methodological challenges.

The pilgrimage is a good illustration of the current changes happening in religious practice. A case study is presented with the example of the pilgrimage to Prislop Monastery, department of Hunedoara, organized around the charismatic personality of Father Arsenie Boca. The touristic and politic dimension and its relfection in the media is also taken into consideration.

**KEY WORDS**: *pilgrimage, religious practice, modernity, Arsenie Boca, religious identity, religious tourism*

## Starea chestiunii

Articolul are ca obiectiv principal descrierea de ansamblu a practicii pelerinajului ortodox, percepută ca parte a faptului religios contemporan, dublată de un studiu de caz a pelerinajului ce are loc în data de 28 noiembrie la Mănăstirea Prislop din Județul Hunedoara, unde se găseşte mormântul Părintelui Arsenie Boca. La un al nivel, am dori să înțelegem în ce măsură pelerinajul de la Prislop reprezintă o formă particulară de adaptare, evoluție şi negociere identitară a religiei ortodoxe în modernitate, dacă pelerinajul, ca act devoțional şi liturgic, este reprezentativ pentru înțelegerea schimbărilor în ansamblul lor.

Plecăm de la premisa că pelerinajul constituie una dintre formele de practică religioasă cele mai complexe după 1990, care nu încetează să se dezvolte, atât ca număr de practicanți, cât şi ca expansiune. De exemplu, pelerinajul zis "de hram" al Sfintei Parascheva (*Paraschevi*, după surse

bulgare sau sârbeşti[1]) atrage anual între 250 000 - 300 000 de persoane (funcție de condițiile meteo sau de moaştele "invitate" din străinătate, o practică recentă), fără a mai pune la socoteală forțele de ordine, turiştii sau simplii curioşi. Pelerinajul de la Prislop, obiectul studiului nostru de caz, este frecventat de circa 30 000 - 50 000 de persoane, un număr oficial fiind însă dificil de avansat. Cu toate că numărul de pelerini este impresionant, iar repartiția spațială acoperă întreg teritoriul României, pelerinajul ca fenomen este insuficient cunoscut şi studiat, în ciuda importanței sale în înțelegerea limitelor expansiunii fenomenelor religioase ale societăților contemporane.

O posibilă explicație ar fi aceea că pelerinajul este un fenomen relativ greu de circumscris şi analizat, prezentând o mare varietate de forme de expresie. Pe de o parte, avem marile pelerinaje recunoscute drept "istorice", consacrate de multe vreme (Suceava, Iaşi, Bucureşti, Nicula) sau a celor de la Muntele Athos (*hagialâcurile*[2]), care au cunoscut o adevărată renaştere la sfârşitul anilor 1990. Pe de altă parte, asistăm la organizarea recentă a numeroase *micro-pelerinaje* de către Biserici sau mănăstiri care dețin moaşte ale unor sfinți importanți, dar care nu era suficient de cunoscute sau puse în valoare. Un exemplu ar fi micro-pelerinajul de la Biserica Sfântul Gheorghe Nou, situată în centrul oraşului Bucureşti, nu departe de monumentul denumit "Kilometrul Zero". Acolo se află, într-o raclă de mici dimensiuni, o parte din mâna dreaptă a Sfântului Nicolae, Arhiepiscopul Mirelor Lichiei, adusă în Valahia de către voievodul Mihai Viteazul, în împrejurări încă necunoscute[3]. Până în anii 2005-2006, existența acestei relicve era cunoscută mai degrabă de credincioşii parohiei sau de pasionații de istorie bisericească. Astăzi, ea constituie obiectul unui micro-pelerinaj care reuneşte circa cinci-şase mii de persoane pe parcursul a două zile, iar numărul acestora nu încetează să crească, urmare a efectului de publicitate din mass-media.

**Dimensiunea turistică a pelerinajelor** trebuie şi ea luată în considerație. Turismul religios, realizat în cadre organizate (birouri de pelerinaj ale Patriarhiei sau Episcopiilor din teritoriu sau agenții turistice specializate în pelerinaje, mai ales în străinătate) a luat şi el o amploare greu de bănuit acum câțiva ani. De multe ori, este vorba de excursii în circuit care au în program vizitarea mai multor mănăstiri sau obiective turistice cu semnificație religioasă (cum ar fi "crucile miraculoase" din Dobrogea etc). Interesantă este şi modalitatea de recrutare a turiştilor-pelerini, diferită de la caz la caz, pe baza unor site-uri oficiale ale Patriarhiei Române (www.pelerinaj.ro), bloguri şi alte platforme virtuale de recrutare (cum ar fi http://paginadefolos.blogspot.com/) sau pur şi simplu pe baza unor afişe

[1] Cazacu 2003 : 112
[2] Barbu 2008 : 592-612.
[3] Cazacu 2003 : 102

lipite pe stâlpii din centrul oraşelor sau fluturaşi distribuiţi direct de organizatori în zonele aglomerate.

Într-un contex interdisciplinar, putem afirma că locurile de pelerinaj au fost dintotdeauna "locuri politice" (*lieux de la politique* – expresia din limba franceză surprinde mai bine realitatea de pe teren), adică perimetre în care se expune public şi se negociază imaginea liderilor politici naţionali şi locali, se verifică legăturile existente între autorităţile publice locale (inclusiv cele de ordine publică – Jandarmeria, Poliţia) şi autorităţile bisericeşti, ca un reflex de funcţionare a celebrei "simfonii bizantine" ce a reglementat raportul Biserica-Stat de-a lungul vremii. Pelerinajul de la Prislop constituie un caz aparte, deoarece aici s-a dezvoltat o cultură religioasă de tip "underground", de contestare a ierarhiei bisericeşti actuale, a modernităţii tehnologice în ansamblul său – paşapoartele biometrice fiind doar un exemplu din acest punct de vedere.

La fel ca şi în cazul altor pelerinaje renumite (cum ar fi de pildă Medjugorje, în Bosnia-Herţegovina), în pelerinajele din România se pot percepe şi elemente de geopolitică a religiilor. Astfel, la Iaşi, pelerinajul ocazionat de hramul Sfintei Paraschiva joacă rolul de "punte de legătură" între ortodoxia balcanică şi cea de extracţie slavo-rusă, fapt ce se vede şi în ambiţia Bisericii în a-i da o dimensiune cât mai internaţională (prin încurajarea participării grupurilor de pelerini din străinătate sau invitaţia adresată unor înalţi ierarhi ortodocşi din ţările vecine pentru a sluji în ziua hramului, 14 octombrie). În Transilvania, la mănăstirea Nicula, există urme tangibile ale inter-confesionale dintre ortodocşi şi greco-catolici, specifice compoziţiei interconfesionale a Transilvaniei. La Bucureşti, Sfântul Dimitrie cel Nou, originar din localitatea Basarabovo situată la sudul Dunării, dă naştere la interogaţii cu privire la istorica complicată a relaţiilor româno-bulgare din istoria noastra recentă[4], nu întotdeauna cordiale, precum şi a modului în care aceste relicve au ajuns în România.

Pentru socio-antropoligia religiei, pelerinajul în varianta sa "ortodoxă" constituie deci un subiect de studiu promiţător, în care pot fi surprinse adaptările şi transformările succesive pe care practica religioasa le-a suferit de-a lungul timpului, sub presiunea schimbării sociale şi a modernităţii. La fel ca şi în Occident, pelerinajul este ilustrativ nu doar pentru un anumit tip de "criză a credinţei", ci mai degrabă a modului în care mai credem *împreună*, ceea ce impune în mod necesar şi o interogaţie profundă asupra instituţiei pelerinajului, prin mijloace de anchetă apropiate de cele etnografice[5].

Aspectele secundare ale pelerinajelor, cum ar fi de pildă rândul de aşteptare (sau *coada*, cum mai este ea cunoscută în limbaj popular) pot aduce răspunsuri cu privire la modul în care se formează şi se negociază

[4] Bulei 2011 : 52
[5] Isambert 1982

identitatea pelerină. De altfel, interogația "rândul formează pelerinul sau pelerinul formează rândul" constituie una dintre întrebările de bază ale terenului propriu-zis. Comerțul cu obiecte religioase şi organizarea acestuia face parte din arhitectura internă a fenomenului studiat, jucând un rol important în desfăşurarea propriu-zisă a "dramaturgiei pelerine". Din păcate, comerțul acesta nu a făcut până acum obiectul unui studiu aparte, ci a fost tratat doar tangențial în lucrări mai generale de economia turismului, slab popularizate. În fine, conceptele semantice cheie asociate pelerinajului (rând, coadă, pelerin, îmbulzeală, sarmale ca aliment ritual etc.). În presa românească se regăsesc frecvent formulări de genul "Pelerinaj la moaştele lui Nicolae Ceauşescu", cum este exemplul unui articol ocazionat de recenta deshumare în vederea efectuării testelor ADN ale fostului Preşedinte al RSR[6] sau "coadă ca la pelerinaj", atunci când se relatează despre aglomerația ocazionată de deschiderea unui magazin aparținând unei celebre mărci de îmbrăcăminte pentru copii şi tineret.

**Provocări epistemologice ale studiului pelerinajelor**

Cercetarea academică preocupată de fenomenul religios în totalitatea sa a lărgit cadrul epistemologic al dezbaterii despre separarea domeniilor sacru-profan, al cărui principal exponent a fost Mircea Eliade[7]. Acest orientare în cercetare s-a produs deoarece dimensiunea seculară a modernității nu a putut şterge moştenirea diferitelor mişcări religioase cu rădăcini în istoria şi cultura europeană. În ultimii 20 de ani, resugența fundamentalismelor, percepute ca reacție la problemele lumii contemporane, dar şi ca o radicală reconstrucție şi redistribuție a tradiției religioase [8], a relansat interogații fundamentale cu privire la discursul şi practica religiei, centrate pe *tipul de cunoaştere a lumii* furnizat de practica rituală a credincioşilor. Studiul pelerinajului, aşa cum se prezintă el în acest moment, constituie un caz exemplar de epistemologie aplicată, deoarece este deschis atât practicanților fervenți cât şi celor ocazionali, persoane care în afara pelerinajului nu frecventează în mod regulat biserica.

Pelerinajul este locul geometric al tuturor aporiilor epistemologice: sociologia religiilor caută să explice acest fenomen prin recursul la analiza cantitativă, iar antropologia religiilor se concentrează pe cultura materială a fenomenului, inclusiv pe analiza cu accente etnografice a rândului de aşteptare, dedicat distribuției spațiale a acestuia[9] La rândul său, teologia ortodoxă tradițională s-a concentrat strict pe dimensiunea transcendentă a aşteptării şi pe dimensiunile spirituale ale acesteia, neglijând componenta socială marcantă a acestor adevărate "epifanii urbane", aşa cum este cazul în

[6] Sursa : *Jurnalul Național*, ediția on-line din 22 iulie 2010.
[7] Eliade 1991
[8] Bruce 2000 : 120
[9] Gibson 2008 : 207

"Ghidul Pelerinului", editat la Iaşi într-o perioadă de maximă expansiune a fenomenului[10], când numărul de pelerini s-a apropiat de 800 000 de persoane.

Toate aceste abordări nu reuşesc însă să răspundă de o manieră convingătoare la câteva întrebări fundamentale cu privire la dialectica raportului dintre intensitatea şi exterioritatea fenomenului, între cuvânt si gest, între trăirea religioasă profundă a participanților şi declarația publică. Procesul de cunoaştere acumulat pe parcursul unei practici religioase de acest tip pelerinaj nu este întotdeauna accesibil prin metode ştiințifice. Atingem astfel unul dintre nucleele epistemologice centrale ale cunoaşterii din domeniul studiului religiilor: deschiderea față de "diversitatea" formelor rituale nu trebuie să se reducă la o simplă acumulare de date cantitative (cum ar fi de pildă numărul exact de participanți, repartiția lor pe grupe de vârstă sau frecvența cu care merg în pelerinaj), ci să cuprindă o regândire calitativă a studiului. El trebuie să abordeze cu precădere problema cunoaşterii în subiecte legate de pelerinaj, mai degrabă ignorate de cercetarea clasică[11].

Ca o concluzie parțială pentru acest subcapitol, avansăm ideea că studiul pelerinajelor în România contemporană contribuie la cunoaşterea, interpretarea şi comunicarea în exterior a unui fenomen religios puternic, ținând seama de interogațiile epistemologice enumerate anterior. Subiectul, în ansamblul său, se constituie într-un demers reflexiv prin care cercetătorul îşi poate adresa întrebări auto-corective asupra semnificației sociale şi surselor propriului său demers de cunoaştere.

**Studii româneşti şi străine dedicate practicii pelerinajului ortodox**

În literatură occidentală se găsesc referințe punctuale la practica pelerinajelor din lumea "ortodoxă". Trebuie menționat în primul rând studiul antropologului american Michael Herzfeld, *Anthropology through the Looking-Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*[12], care supune dezbaterii, printre altele, şi problematica subiectelor considerate "exotice" în cadrul antropologiei religiilor, pelerinajele practicate în maniera "ortodoxă" încadrându-se în această categorie. O altă carte care abordeaza tema pelerinajul în insulele greceşti este *Pilgrimage, Gender and Politics at a Greek Island Shrine*[13]. Autorul, pe lângă studiul relațiilor existente între naționalism, religie "oficială" şi "populară", atrage atenția asupra unor aspecte esențiale în practica antropologică a studiului pelerinajelor ortodoxe: acestea trebuie "contextualizate" istoric mai puternic decât fenomenele similare din vestul european, iar dificultățile lingvistice,

[10] Sidoreac 2000
[11] Filoramo 2003 : 398
[12] Herzfeld 1987 : 204
[13] Dubisch 1995 : 14

terminologice şi teologice de explicare asociate pot deveni obstacle serioase în comunicarea rezultatelor cercetării. În fine, în domeniul etnografiei de această dată, menționăm articolul Mariannei Mesnil consacrat practicii cultului Sfintei Parachiva în Balcani şi imaginea acesteia în cultura populară a zonei[14] precum şi mai multe articole aparținând cercetătoarei bulgare Elka Bakalova cu privire reprezentările Sf. Paraschiva în arta Evului Mediu din Sud-Estul european[15].

O categorie aparte de studii este dedicată relației existente între pelerinaje şi turism. Între studiul de pionierat al lui Alphonse Dupront *Tourisme et pèlerinage. Réflexions de psychologie collective*[16] şi cel intitulat *On the Road to Being There. Studies in Pilgrimage and Tourism in Late Modernity*[17], despre formele moderne tardive de pelerinaj (cum ar fi de exemplu pelerinajele la "Ground Zero", New York şi ritualizările aferente) şi aspectelor economice ale acestuia[18], se găsesc mai multe referințe şi piste de cercetare care se pot dovedi promițătoare şi în cazul pelerinajelor ortodoxe. Un pelerinaj major, cum este cel al hramului Sfintei Paraschiva, este dublat de "Sărbătorile Oraşului Iaşi", lansate de municipalitate în scop turistic; mare parte din motivația pelerinajelor organizate la mănăstirile ortodoxe din România este una preponderent turistică. Printre referințele cu privire la binomul pelerinaje-turism în ortodoxie, aş dori să menționez studiul dedicat relației dintre religie, turism şi societate în Grecia insulară a Mariei Yannissopoulou[19] sau un altul, de mai mici dimenisiuni, intitulat *Pilgrimages to the Holy Mountain of Athos, Past and Present*, interesant prin abordarea originală a turismului religios la Muntele Athos[20], considerat bastionul Ortodoxiei universale, impenetrabil cercetătorului.

În România, literatura de specialitate dedicată pelerinajelor este variată, nu foarte numeroasă. Nu există însă deocamdată un efort coordonat de studiu, nici echipe de cercetători specializați. Biserica Ortodoxă Română a publicat o interesantă "călăuză a pelerinilor" la sărbătoare hramului Sfintei Paraschiva[21]; pe lângă partea hagiografică, previzibilă, se găsesc şi interpetări de teologie socială a pelerinajului, inspirate în mare măsură de surse catolice occidentale (Pierre Maraval, Jean Vinter etc.). Referințe directe la practica pelerinajelor (componentă principală a strategiei de recucerire a spațiului public post-1990 de către BOR), avem în studiul Iulianei Conovici *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei*

[14] Mesnil, Popova 1994 : 24-38.
[15] Bakalova, 2007: 146
[16] Dupront 1967: 89
[17] William H. Swatos (editor) : 2006.
[18] Swatos, Tomasi 2002.
[19] Yannissopoulou 1993.
[20] Gothonib 2000 : 300-322
[21] Sidoreac 2000. Ediție trilingvă (ro, eng, gr).

*identități publice*[22]. Teme de dezbatere legate de pelerinaj şi semnificația teologică şi politică a acestuia sunt abordate periodic şi de observatori ai faptului religios din România, de formație, profesie şi orientări politice diverse, dintre care îi amintim Marius Vasileanu, Radu Carp, Radu Preda, Sorin Dumitrescu, Dan Ciachir etc.

Cercetătorul Radu G. Păun analizează, în linia antropologiei istorice, relația dintre monarhii români şi "puterea vindecătoare" a sfinților[23]; numeroase referințe istorice la practica pelerinajelor în spațiul est-european se găsesc şi în volumul *Les cultes des saints souverains et des saints guerriers et l'idéologie du pouvoir en Europe Centrale*, în care se remarcă articolul istoricului bulgar Ivan Biliarsky despre cultul şi pelerinajele dedicate Sfintei Parascheva (Petka) şi asemănarea dintre cultul Sf. Paraschiva şi cultele mariale[24] din Europa.

Trimiteri utile la practica religioasă în spațiul public se întâlnesc în studiul Mălinei Voicu, *România Religioasă*[25] şi în volumul colectiv *Viața socială în România urbană*[26]. Pelerinajul de la Iaşi a fost abordat de o manieră strict descriptivă de către cercetătoarea Laura Jiga-Iliescu[27]; în sfera socio-antropologiei mai putem găsi şi alte referințe punctuale la practica actuală a pelerinajelor: în manualul lui Mihai Coman de introducere în antropologia culturală[28] sau în cartea Cristinei Gavriluță dedicată fenomenelor divinatorii, în analiza relației dintre religia populară, cler şi practicile de divinație din județele Moldovei[29]. Atrage atenția un articol al sociologului Nicu Gavriluță intitulat voit provocator *Pelerinajul–un Woodstock al Ortodoxiei româneşti?*, o pledoarie în favoarea necesității cercetării socio-antropologice a pelerinajelor din România şi a avantajelor indirecte în cunoaşterea societății contemporane[30].

**Metodologia adoptată, obstacole şi dificultăți**

Perspectiva generală a articolului este analiza pelerinajului religios şi a practicilor asociate, ilustrat cu un studiu de caz şi anume pelerinajul de la mănăstirea Prislop. Pentru a atinge acest obiectiv, metodologia noastră a fost dirijată constant către două direcții principale: prima este cea a unei socio-antropologii directe a faptului religios pelerin şi a reglementării sale prin instituții religioase şi politice. A doua direcție de cercetare este dedicată imaginarului religios a pelerinajului contemporan; la Mănăstirea Prislop,

[22] Conovici 2010 : 169-170
[23] Păun 2007 : 56-77
[24] Biliarsky 2004 : 90-102
[25] Voicu 2007.
[26] Sandu (coord.) 2006.
[27] Jiga-Iliescu 2006 : 400-423
[28] Coman 2008.
[29] Gavrilută, C. 2008.
[30] Gavriluță, N. 2010.

centrală este în acest caz figura şi memoria religioasă a Părintelui Arsenie Boca.

Cercetarea de teren propriu-zisă a avut loc la Prislop şi în împrejurimi, în perioada 26-29 noiembrie 2010. Am folosit metoda observaţiei participative, în alternanţă cu o etnografie itinerantă, adaptată particularităţilor fenomenului studiat, în special atunci când a fost vorba de rândul de aşteptare ce se formează în faţa mormântului lui Arsenie Boca, element de agregare fundamental al acestui pelerinaj. Urmând acelaşi praxis metodologic, trebuie menţionată metoda de alegere a profilului participanţilor la pelerinaj, pe care i-am intervievat atât pe teren, cât şi în afara acestuia. Într-o primă etapă, a fost vorba de participanţii direcţi la pelerinaj, persoanele care constituiau rândul propriu-zis de aşteptare, atenţi fiind la vârsta, sexul şi categoria socială a celor vizaţi. Într-o a doua etapă, a urmat intervievarea directă, prin intrebări semi-deschise a celor implicaţi în organizarea efectivă a pelerinajelor (preoţi, jandarmi, agenţi la firme private de pază) sau în comerţul cu obiecte religioase care se dezvoltă în zona adiacentă pelerinajului.

Observaţia directă şi participativă, dublată de realizarea de interviuri constituie un demers metodologic care deschide drumul către trei mari direcţii de abordare a pelerinajului: 1) *analiza instituţională* a rândului (cozilor de aşteptare) din punct de vedere al practicilor de putere şi logicii relaţionale care îl definesc, dar şi al practicilor de sociabilitate, 2) *analiza experienţei pelerinajului*, perceput ca fază finală a unei probe de anduranţă fizică, dublată de una spirituală şi, în fine, cu o deschidere interdisciplinară 3) culisele *analizei politice* a fenomenului, inevitabile în cadrul cadrelor sociale în care el se derulează. De la studiile lui Maurice Halbwachs[31] şi până astăzi, în Occident s-a strâns o bogată literatură cu privire la *topografia* locurilor sacre şi de pelerinaj. Topografierea şi cartografierea unui loc consacrat de pelerinaj poate fi o viitoare bază de plecare în dezvoltarea unor tipuri de cercetare asemănătoare, de care nu ne-am ocupat însă în acest articol.

În ceea ce priveşte mass-media, pelerinajul este bine reprezentat atât la nivelul presei locale, cât şi al celei naţionale. Pelerinajul de la Prislop nu face nici el excepţie de la regulă, existând chiar anumite ziare extrem de citite, cum ar fi de pildă *Formula AS*, care s-au specializat în acest subiect, realizând un cult al Părintelui Arsenie Boca, în paralel cu cel al bisericii oficiale. Cercetarea trebuie să se concentreze nu doar pe evenimentul în sine, ci şi pe felul în care acesta este transmis prin limbaj şi imagine, pe premisele diacronice şi transformările pe termen lung, pentru a surprinde în ce măsură o structură socială particulară este reflectată lingvistic[32]. Exemplul cel mai ilustrativ în acest sens este modul în care formula

[31] Halbwachs 1941
[32] Koselleck 2009 : 12

"pelerinaj la mormântul Părintelui Arsenie Boca" s-a transformat în doar doi-trei ani de zile în "Pelerinaj la Sfântul Arsenie Boca", pe măsură ce pelerinajul de la Prislop câştigă în importanţă şi număr de pelerini. Site-urile Internet dedicate pelerinajelor (în frunte cu site-ul oficial al Patriarhiei Române, www.pelerinaj.ro) sunt mai degrabă platforme de recrutare şi mobilizare a pelerinilor decât resurse spirituale.

Considerăm că principala dificultate în studiul pelerinajelor din România constă în ceea ce Paul Ricoeur numea a fi "rezistenţa la traducere" a fenomenelor religioase[33], "pretenţia la autosuficienţă alimentând în nenumărate cazuri refuzul medierii străinului" - în cazul nostru al cercetătorului pe teren. Pelerinajul în sine a fost şi rămâne un fenomen extra-ordinar, ieşind din ordinea normală a lucrurilor, plin de emoţie religioasă, culori, mirosuri, mulţime, îmbulzeală. Este deci presărat cu "plaje de intraductibilitate" ce complică sarcina cercetătorului în ştiinţele sociale, situat concomitent atât în poziţia de observator al fenomenului ritual şi al *sacrului* asociat, cât şi de transmiţător, încercând să-şi facă cunoscute rezultatele propriilor observaţii în contextul mai larg al socio-antropologiei religiilor. Se ajunge astfel la situaţia remarcată de antropologul american Allison James: munca de transcriere şi "teoretizare" ale propriilor rezultate de teren trebuie să ţină cont de noile constrângeri impuse de o antropologie "în acţiune", antropologul fiind din ce în ce mai solicitat de mass-media, mai ales pe subiecte de tip religios[34].

În studiul nostru de caz, am încercat să realizăm "obiectivarea" actului pelerin printr-un text apropiat de transcrierea directă a unui carnet de teren, unde observaţia empirică a faptului religios nu este strict separată de conceptul gestului pelerin. "A găsi o *metodă* înseamnă a găsi acel procedeu prin care să se poată înlătura, nu ocoli, dificultăţile şi limitele pe care oricare altă metodă le implică" afirmă Anton Adămuţ atunci când aduce în discuţie raportul dintre intelect şi religie, precum şi natura cunoaşterii ştiinţifice ale acesteia din urmă[35]. Afirmaţia sa a ghidat, indirect, şi studiul nostru de caz.

**Studiu de caz: pelerinajul de la Mănăstirea Prislop, Judeţul Hunedoara**

Pelerinajul de la mănăstirea Prislop este centrat în jurul figurii charismatice a Părintelui Arsenie (Zion) Boca, 1910-1989. După ce a absolvit Institutul Teologic de la Sibiu în anul 1933, a ales să studieze pictura la Academia de Arte Frumoase din Bucureşti, după care a urmat o ucenicie spirituală la Muntele Athos (1939), an în care alege să intre în monahism. În anii 1950, a fost deportat în Gulagul românesc, la Canal şi la Ocnele Mari, pe baza unor acuzaţii de activitate politică filo-legionare, încă

[33] Ricoeur 2005, 23
[34] James 1997 : 123
[35] Adămuţ 1997 : 203

neclare până în ziua de astăzi[36]. După eliberare, a fost stareț şi duhovnic la Mănăstirea Prislop (1948 -1959), iar după închiderea mănăstirii de către autoritățile comuniste, pictor de icoane şi de biserici în Bucureşti şi în împrejurimile acestuia. Un detaliu biografic important deoarece biserici care găzduiesc icoane sau sunt pictate de Arsenie Boca au devenit la rândul lor locuri de pelerinaj. Este cazul bisericii Drăgănescu din județul Giurgiu, aflat la 28 de kilometri sud de Bucureşti, cu pictura interioară a Părintelui Boca, datând din anul 1968. Părintele Arsenie Boca a murit la Sinaia în noiembrie 1989, cu puțin timp înainte de căderea dictaturii comuniste, a cărei cădere se pare că a prevestit-o, după cum se afirmă hagiografia populară care se dezvoltă vertiginos în jurul său. În prezent, memoria sa şi locul unde este îngropat constituie obiectul unui pelerinaj ce se întinde de-a lungul întregului an, dar care cunoaşte un maxim în data de 28 noiembrie, ziua morții Părintelui Boca.

Pelerinajul de la Prislop prezintă un interes deosebit pentru înțelegerea "noului tip pelerin" din România contemporană, din mai multe motive. Figura Părintelui Arsenie Boca este una controversată în mediile ecleziastice. Darul clarviziunii pe care se pare că-l deținea Părintele, legendele vehiculate de pietatea populară cu privire la capacitatea lui de a fi prezent în mai multe locuri deodată (şi pe care noi le-am putut asculta şi culege pe teren), maniera de a picta, diferită de cea a canoanelor ortodoxe din domeniu, au făcut din el un "caz" (cu necesare ghilimele) pe care Biserica Oficială continuă să-l trateze cu multă prudență.

Pentru pelerini însă, Prislop este un loc aparte, un fel de insulă, atât din punct de vedere spiritual cât şi geografic (este vorba de fapt de o mare poiană înconjurată de munți), în care controversele istorice sau politice cu privire la Părintele Boca nu contează prea mult. Ceea ce este important pentru ei este că acolo este un loc "unde poți simți prezența Părintelui şi te încarci cu energii pozitive " (G.R., 50 de ani, şofer). Interesant de observat pentru înțelegerea funcționării acestui tip de pelerinaj este că la numai un kilometru de mănăstire se găseşte sihăstria (chilia) săpată în stâncă a Sfântului Ioan de la Prislop (dificil de încadrat istoric, posibil secolul XVI, canonizat de Biserica Ortodoxă Română în anul 1992). Chilia este accesibilă pe o potecă destul de accidentată, săpată în coasta muntelui, o balustradă metalică venind în ajutorul celor care doresc să o viziteze. Ar fi vorba deci de un loc consacrat de pelerinaj, respectând majoritatea cerințelor impuse de către această practică (prezența atestată a unui Sfânt canonizat, efortul fizic necesar pentru a ajunge la chilie, ambianța austeră etc). Pe teren am constatat însă cu o oarecare uimire că prea puțini din pelerinii care ajung la Prislop aleg să meargă la chilia Sfântului Ioan (circa 10-15%, din estimările noastre rapide), majoritatea preferând să intre în rândul ce se formează în

[36] Enache, Petcu 2011.

fața mormântului Părintelui Boca, pentru a atinge crucea acestuia şi eventual, a face un ocol al perimetrului, funcție de afluența pelerină şi de spațiul disponibil.

Accesul propriu-zis la Mănăstirea Prislop nu este unul dificil. În afara datei de 28 noiembrie, pelerinii pot ajunge la poarta mănăstirii cu ajutorul autoturismelor personale, după ce au străbătut un drum de munte şerpuit, îngust, dar accesibil. În intervalul 26-29 noiembrie, poliția blochează traficul rutier în zona satului Silvaşu de Sus pentru că altfel ar fi de-a dreptul imposibil ca sutele de autocare şi autoturisme ce se strâng acolo într-un interval scurt de timp să poată circula pe firul de asfalt cu sens unic. Cei şase, şapte kilometri care separă locul de staționare al autocarelor de mănăstire trebuie deci parcurşi pe jos, ceea ce dă naştere unui urcuş şi pelerinaj pedestru *ad-hoc*, derulat în ritm alert, pentru că fiecare pelerin prezent doreşte să ajungă la obiectivul final cât mai repede, pentru a se plasa într-o poziție favorabilă în rând, care să-i permită accesul rapid şi economia de timp.

În timpul parcurgerii acestui segment al pelerinajului, am putut constata mai multe detalii de organizare. Marea majoritate a pelerinilor care avansau spre mănăstire nu dădeau semne să agreeze mersul pe jos, în orice caz el nu era o componentă de "penitență" a procesului de pelerinaj, după cum este cazul în lumea catolică. "Sunt complet nemulțumită, noi am plătit autocar până la poarta mănăstirii şi ne-a lăsat şoferul la şapte kilometri de ea" (femeie, circa 60 de ani, din Bucureşti). Subliniez acest aspect deoarece pentru că el este ilustrativ pentru înțelegerea diferențelor majore dintre pelerinajul catolic şi cel ortodox. Primul este centrat pe mersul pe jos şi efortul fizic depus de-a lungul unei traiectorii geografice şi spirituale bine definite, în timp ce pentru ortodocşi proba fizică fundamentală este oboseala provocată de aşteptarea în rând, aşteptare ce poate dura uneori chiar mai multe ore.

Şi în cazul pelerinajului de la Prislop remarcăm starea specială de *communitas*, definitorie pentru agregarea pelerinajelor[37] şi înțelegerea acestora ca fenomen liminal. Autocarele cu care s-au deplasat pelerinii devin locuri de socializare *ad-hoc*, dar şi spații de supraviețuire, calele sunt transformate în bucătării de campanie, bărbații din grup caută lemne şi fac focul, femeile pregătesc mâncarea etc. Rândul de aşteptare constituie principala caracteristică a pelerinajelor ortodoxe contemporane, de la care nici Prislop-ul nu face excepție. Rândul se formează la marginea cimitirului mănăstirii, acolo unde se găseşte mormântul Părintelui Boca. Configurația terenului (o poiană largă, degajată) îşi pun amprenta atât asupra comportamentului pelerinilor, cât şi a jandarmilor din dispozitivul de pază şi organizare, ce par mult mai calmi şi mai relaxați decât cei din Bucureşti, de

[37] Turner 1978 : 45

exemplu. Rândul are propria sa viață, el respiră, se strânge, se desface, funcție de condițiile meteo sau de gradul de oboseală al pelerinilor, distanța de la care vin aceştia etc. În timpul aşteptării efective, a izbucnit o ploaie rece şi deasă de toamnă, aproape o ninsoare. Rândul a reacționat ca un organism viu, cu o voință unitară: s-au scos rapid umbrele, pături şi impermeabile din rucsac şi genți de voiaj, prelate de plastic au fost întinse deasupra tuturor, ca protecție. Pelerinii micşorau instinctiv distanța dintre ei, copiii fiind cei mai bine protejați, pentru a rezista mai bine rafalelor de ploaie.

Tot în rând, pelerinul înțelege diferența dintre spațiul sacru şi spațiul religios, cu tot sistemul de interdicții rituale care-l defineşte. Astfel, la Prislop, pelerinilor le era interzis prin reguli nescrise să ia ca suvenir magico-protector pământ de la mormântul Părintelui Boca, flori sau chiar pietricele risipite în jur (practica de a lua pietre de la locul de pelerinaj este prezentă şi la pelerinajul de la Curtea de Argeş, hramul Sfintei Filofteia, pomenită de Biserica Ortodoxă în data de 07 decembrie). Acest gest este permis doar cu "aprobarea celei mai bătrâne maici din mănăstire, dacă iei ceva pe furiş, se opreşte motorul de la maşină şi nu mai porneşte până nu duci la loc ceea ce ai luat" (anonim, bărbăt, circa 65 de ani, fost oțelar la Călan). La Prislop se oferă deci cercetătorului privilegiul de a asista la procesul de "fabricare a unui sfânt" contemporan, cu tot sistemul său de interdicții rituale, regenerarea sacrului şi prezența acestuia acolo unde de fapt te aştepți mai puțin, celebra "camuflare" a acestuia de care vorbeşte Mircea Eliade în operele sale.

Pentru pelerinajul de la Prislop, o importanță aparte o capătă studiul secvențelor non-ritualizate ale actului pelerin, cum ar fi de exemplu hrana şi distribuția mesei pentru pelerini, colectarea "prinoaselor" pentru mănăstire ( adică alimente de bază: zahăr, făină, orez, ulei aduse de pelerini) sau felul în care aceştia depozitează apă din izvorul aflat în curtea mănăstirii, apă considerată a poseda proprietăți curative, vindecătoare. Toate aceste aspecte arată că pelerinajul de la Prislop nu este unul "aşezat", cu reguli prestabilite de Biserică, ci este un fenomen religios în plină evoluție şi stablizare. Se construieşte din mers, am putea spune, o lume sensibil diferită de lumea obişnuită, unde nimeni nu este privit în mod ciudat dacă vorbeşte de puterea credinței şi vindecări miraculoase. Tocmai această noțiune de "lume" (spațiu) diferit de cel în care ne ducem viața în mod obişnuit este esențială pentru înțelegerea pelerinajului. Antropologul francez Luc Boltanski crede că toate aceste "lumi" aparte, insule de diferență care există în interiorul societăților noastre sunt de fapt cheia înțelegerii funcționării societății în ansamblul său, cu condiția să aplicăm o anumită *gramatică* pentru a descrie constrângerile voluntare ale celor care doresc să facă parte din ea[38].

[38] Boltanski 1990 : 86

Identitatea socială a celor care participă la pelerinaj apare ca fiind mai puțin importantă, motivația lor fiind în schimb cu mult mai importantă – pentru Prislop, fiind vorba în principal de miracol, supranatural şi amprenta spațială a sacrului întrupat de mormântul Părintele Arsenie Boca. Iată de ce, crede noi, acest tip de pelerinaj "charismatic" cum este cel de la Prislop atrage un tip special de pelerin, mai puțin supus puterii ordonatoare a Preotului (în sensul pe care Max Weber îl dă acestei noțiuni esențiale din sociologia religiilor), cât şi propriilor căutări spirituale, puternic individualizate şi nu întotdeauna aliniate pe cele oferite de Biserica oficială.

**Concluzie**

Studiul pelerinajelor este un act complex, care reflectă istoria unei țări, a sentimentului religios, a raportul dintre tradiție şi inovație, a societății în ansamblu. Cercetarea contribuie la înțelegerea forțelor discrete care modelează fiecare segment al societății, în particular al Bisericii şi al raportului acesteia cu modernitatea. Practica religioasă s-a schimbat în ultimii douăzeci de ani? Pornind de la pelerinaje ca fenomene paradigmatice, ar trebui să ne întrebăm care este natura, profunzimea şi angajamentul schimbărilor observabile. La schimbările din societate aduse de modernitatea post-comunistă, credincioşii au răspuns adesea fie prin reinventarea unor forme mai vechi de coeziune, cum ar fi pelerinajele, fie prin variate forme de opoziție şi rezistență, cum ar fi faimoasa *blogosferă ortodoxă***.**

Amploarea pelerinajelor ca reacție la schimbare şi modernitate dă întreaga măsură a tensiunilor existente în acest moment în sânul Ortodoxiei. Rămânand în acest cadru, ne putem întreba dacă Biserica dispune într-adevăr de un discurs unificat şi fiabil, care să-i permită să-şi definească fără ambiguitate raporturile cu societatea. Teologia şi justificările teologice (inclusiv în cazul pelerinajelor) par să nu mai fie capabile să comunice adevărul, în fața presiunii şi dorinței ambiante, cultivate abil de mass-media, de a afla ce se petrece „în realitate" în cadrul unor astfel de fenomene de masă.

Contextul social în schimbare (mai ales în cadrul regiunilor rurale sărace) îndepărtează încetul cu încetul lumea rurală de pelerinaje. Nu este vorba doar de îmbătrânirea populației sau imigrația masivă. A devenit pelerinajul o formă supraviețuire glorioasă a religiei ortodoxe, reciclate şi adaptate stilului de viață modern? Kitsch-ul comercial al icoanelor şi obiectelor fabricate industrial şi vândute la tarabă, formă de pierdere a substanței teologice profunde a pelerinajului, este acum majoritar față de arta religioasă tradițională. Semnificațiile mai vechi ale pelerinajului, legate de respectul ierarhiei sociale şi familiale, sunt înlocuite cu comportamente anomice, inserate în cadrul unui nou tip de comportament religios, centrat de mult ori pe o ritualitate superficială.

Cu cât fenomenul care atrage pelerinii este mai „miraculos" şi mai greu de înțeles, controversat chiar (vezi cazul Părintelui Arsenie Boca), cu atât el pare să dea naştere la noi forme de agregare socială şi religioasă. Paradoxală în cazul „fenomenului Prislop" este apariția unui *nou tip de individualitate religioasă*, a cărei manifestare, în legătură cu o Tradiție mitizată, imperfect cunoscută şi care pare să fi pierdut caracterul să regulator, arată interacțiunea dintre o modernitate destructurantă şi o nouă subiectivitate a individului. Oamenii vor să creadă, au nevoie de o religie palpabilă, uşor de înțeles. În opinia mea, *radicalismul* care caracterizează în multe privințe pelerinajul de la Prislop este rezultatul procesului extrem de complex de schimbare al României din ultimii 20 de ani, a noilor forme de mobilizare prin Internet, care au modificat profilul social al societății româneşti. Omogenizarea şi standardizarea stilului de viață îi împinge pe mii de oameni din pături sociale diferite să caute individual *altceva*, potrivit unei dialectici necontrolate, extrem de libere.

Traiectoria românească a practicii pelerinajelor ortodoxe rămâne pentru moment imprevizibilă şi greu de determinat. Viitoare studii pe acest subiect vast şi promițător vor aduce noi şi aşteptate răspunsuri.

**BIBLIOGRAFIE**

Adămuț 1997 = Filosofia Substanței, Iaşi, Institutul European.

Bakalova 2007 = Elka Bakalova, La vénération des reliques dans le sud-est européen, în "Ethnologie française", Paris, număr hors série intitulat "Hommage à Jean Cuisenier".

Barbu 2008 = Violeta Barbu, Purgatoriul Misionarilor. Contrareforma în Țările Române în secolul al XVII-lea, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Biliarsky 2004: 90-102 = Ivan Biliarsky, The Cult of Saint Petka and the Constantinopolitan Marial Cult, în Radu G. Păun, Ivan Biliarsky (editori) în "Les cultes des saints souverains et des saints guerriers et l'idéologie du pouvoir en Europe Centrale", Bucureşti, Editura NEC.

Boltanski 1990 = Luc Boltanski, L'Amour et la justice comme compétences. Trois essais de sociologie de l'action, Paris, Editions Métaillié

Bruce 2000 = Steve Bruce, Fundamentalism, Cambridge, Polity Press.

Bulei 2011 = Ion Bulei, Ca între vecini. Furul moaştelor Sfântului Dimitrie cel Nou în "Istorie şi Civilizație", Bucureşti, nr.27, decembrie 2011.

Cazacu 2008 = Matei Cazacu, Minuni, vedenii şi vise premonitorii în trecutul românesc, Bucureşti, Editura Sigma.

Coman 2008 = Mihai Coman, Introducere în antropologia culturală. Mitul şi ritul, Iaşi, Editura Polirom.

Conovici 2010: 169-170 = Iuliana Conovici, Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice, Cluj-Napoca, Editura Eikon, seria Theologia Socialis.

Dubisch, 1995 = Jill Dubisch, Pilgrimage, Gender and Politics at a Greek Island Shrine, Princeton, Princeton University Press.

Dupront 1967: 89 = Alphonse Dupront, Tourisme et pèlerinage. Réflexions de psychologie collective, în "Communications", Paris, revistă editată de Centre d'études des communications de masse, nr. 10/1967.

Eliade 1991 = Mircea Eliade, Sacrul şi profanul, Bucureşti, Editura Humanitas.

Enache, Petcu 2011 = George Enache, Adrian Petcu, Părintele Arsenie Boca în atenția Poliției Politice din România, Ploieşti, Editura Partener.

Filoramo 2003 = Giovanni Filoramo, Istoria religiilor şi antropologia, probleme epistemologice, în "Manualul de istorie a religiilor", Bucureşti, Editura Humanitas

Gavriluță, C. 2008 = Socioantropologia fenomenelor divinatorii, Iaşi, Institutul European.

Gavriluță, N. 2010 = Pelerinajul, un Woodstock al ortodoxiei româneşti ? în "Mama proştilor e mereu gravidă", Iaşi, Editura Institutul European.

Gibson 2008 = David R. Gibson, Doing Time in Space. Line-Joing Rules and Resultant Morphologies, in "Sociological Forum", vol.23, nr.2, iunie 2008, Wiley-Blackwell.

Gothoni 2000: 300-322 = René Gothoni, Pilgrimages to the Holy Mountain of Athos, Past and Present, în "Pèlerins et pèlerinages dans l'Europe moderne", Actes de l'Ecole Française de Rome, 2000, Paris, Boccard Diffusion.

Herzfel 1987 = Michael Herzfeld, Anthropology through the looking-glass: critical ethnography in the margins of Europe, Cambridge, Cambridge University Press.

Isambert 1982 = Francois A. Isambert, Le sens du sacré. Fête et religion populaire, Paris, Editions du Minuit.

Jiga-Iliescu 2006 : 400-423 = Laura Jiga-Iliescu, Iaşiul şi moaştele Cuvioasei Parascheva, în "Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor C-tin Brăiloiu", Bucureşti, serie nouă, Tom XVII /2006.

Mesinil, Popova 1993 = Marianne Mesinil, Assia Popova, Démone et Chrétienne : Sainte Vendredi, în "Etudes Slaves", Paris, Tome LXV/4.

Păun 2007: 56-77 = Radu G. Păun, Scenă şi simbol : reprezentații ale puterii în Vechiul Regim românesc, în Constanța Vintilă-Ghițulescu, Maria Willcocks (editori), "Spectacolul public între tradiție şi modernitate", Bucureşti, Editura Institutului Cultural Român.

Ricoeur 2005 = Paul Ricoeur, Despre Traducere, Iaşi, Editura Polirom.

Sandu 2006 = Dumitru Sandu, Viața socială în România urbană, Iaşi, Editura Polirom.

Sidoreac 2003 = Petru Sidoreac, Sfânta Paraschiva. Călăuza Pelerinilor, Iaşi, Editura Trinitas.

Swatos 2002 = William H. Swatos (ed.), On the Road to Being There. Studies in Pilgrimage and Tourism in Late Modernity, Boston, Brill.

Turner 1978 = Edith & Victor Turner, Image and Pilgrimage in Christian Culture, New York, Columbia Press

Voicu, 2007 = Mălina Voicu, România Religioasă, Iaşi, Editura Institutul European.

Weber 1971 = Max Weber, Economie et societe, Paris, Edition Plon.
Yannissopoulou 1993: Maria Yannissopoulou, Société et religion en Grèce insulaire. Potamia-Tinos, Lille, Presses de l'Université de Lille.